

Софийски университет „Св.Климент Охридски”

Юридически факултет

Катедра „Международно право и международни отношения”

Компетентност и приложимо право към задълженията за издръжка

по Регламент (ЕО) № 4/2009

Ева Станиславова Касева

Автореферат

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор”

Област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление: 3.6. Право

Докторска програма: Международно частно право

Научен ръководител: **проф. д-р Йорданка Зидарова**

София

2016г.

Съдържание:

I.	Обща характеристика на дисертационния труд	4
1.	Предмет на изследване	4
2.	Основания за избор на темата	4
3.	Степен на изследване на уредбата на издръжка по Регламент (ЕО) № 4/2009 и Протокола за приложимото право към задълженията за издръжка от 23.11.2007г. в българската и чуждестранната литература – обзор.....	6
4.	Научно-изследователска теза.....	7
5.	Цел и задачи на дисертационния труд.	7
6.	Използвана методология.....	8
7.	Значение и научни резултати на дисертационния труд.....	9
8.	Обем и структура на дисертационния труд.....	11
II.	Съдържание на дисертационния труд	13
1.	Увод	13
2.	Глава I – Понятието „задължение за издръжка”. Източници и методи на правната уредба	13
2.1.	Параграф първи – Понятието „задължение за издръжка”	13
2.2.	Параграф втори – Източници на правната уредба	16
2.3.	Параграф трети – Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета от 18 декември 2008г. относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка	20
2.4.	Параграф четвърти – Методи на правната уредба.....	24
3.	Глава II – Международна компетентност по искове за задължения за издръжка	25
3.1.	Параграф първи - Видове международна компетентност	26
3.2.	Параграф втори – Отношения, произтичащи от производството по искове за издръжка с международен елемент.....	30
4.	Глава III - Приложимо право към задълженията за издръжка	34

4.1.	Параграф първи – Обективно приложимо право.....	34
4.2.	Параграф втори – Избор на приложимо право от страните	37
4.3.	Параграф трети – Приложимо право към публична институция	38
4.4.	Параграф четвърти – Обхват на приложимото право	38
4.5.	Параграф пети – Общи въпроси относно определянето и действието на приложимото право.....	39
5.	Заключение	40
III.	Публикации на автора по темата на дисертацията	42

I. **Обща характеристика на дисертационния труд**

1. **Предмет на изследване**

От 18 юни 2011 година в Европейския съюз (накратко ЕС) се прилага Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета от 18 Декември 2008 година, относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка (накратко, „Регламент № 4”)¹. В дисертационния труд се изследва уредбата на задълженията за издръжка установена в Регламент № 4. Предмет на изследване са нормите на Регламента, свързани с определяне на компетентността и приложимото материално право към искове за издръжка, и прилагането им във връзка с тази проблематика. За уредбата на приложимото материално право към издръжката се изследват нормите на Протокола за приложимото право към задълженията за издръжка (наричан накратко „Протокола”)², към които текстът на чл.15 от Регламента отпраща. Уредбата на признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничество в материята на издръжката не попада в предметния обхват на труда.

2. **Основания за избор на темата**

Основанията за избор на темата са свързани със значимостта на: института на издръжката, на Регламент № 4 и на темата за българското международно частно право (накратко МЧП).

Особената важност на института се разглежда в три насоки:

- издръжката като семейноправно отношение с международен елемент;
- уеднаквяване уредбата на издръжката;
- уредбата на издръжката като част от международното частно семейно право на Европейския съюз и от автономния правен ред, който Съюзът създава.

Във връзка с **първата насока**, издръжката се анализира като семейноправно отношение с международен елемент. Значението на семейноправните отношения с международен елемент се аргументира чрез основните им черти и функция. Отчита се влиянието на семейноправните отношения с международен елемент върху развитието

¹ Регламентът е публикуван на български език в „Официален вестник на Европейския съюз” (накратко ОВ) L 7 от 10.01.2009г., с. 1 - 21.

² Вж: Recueil des Conventions/ Collections of Conventions, Hague Conference on private international law, (1951 -2009), 01. 04.2009, 8th ed., p. 564, както и в ОВ L 331 от 16.12.2009г. с. 19-23.

на общата теория на МЧП и практиката в материята. Значението на издръжката като част от тези отношения се обосновава и чрез някои от особеностите им. Взета е предвид тяхната многобройност, аргумент в подкрепа на която представляват и посочените данни, относно броя на брачните двойки в ЕС с различно гражданство на съпрузите, както и относно стойността на годишния дълг за издръжката на деца в ЕС. Отчетено е и влиянието върху уредбата на този вид отношения на различни фактори (обща и специални).

Втората насока, въз основа на която се обосновава важността на издръжката, е протичащия процес на уеднаквяване уредбата на института. Противопоставяйки схващането, че семейното право е в сферата на компетентност на националния суверенитет, на разбирането, че интеграцията на пазара в ЕС не може да се развива и съществува, ако семейното право не е уеднаквено, се поддържа тезата изразена от Maria Rosaria Marella, че уеднаквяването на семейното право се налага да се премести от политическия дневен ред на отделните държави и да се фокусира като самостоятелна тема в европейското право³. В подкрепа на гореизложеното се разглежда работата на Комисията по европейско семейно право (Commission on European Family Law - CEFL)⁴ върху Принципи на европейското семейно право. Обръща се внимание на факта, че Принципите отнасящи се до материята на издръжката се създават още в началото на работата на Комисията, което доказва голямото значение на института. Важността на издръжката в процеса на съгласуване уредбата на международното семейно право се доказва още чрез интереса на Хагската Конференция по международно частно право към отношенията на издръжка с международен елемент и от конвенциите, които Конференцията е приела в материята. Проследява се и процеса на кодификация на уредбата на семейните и наследствените отношения в ЕС⁵.

³ За тази теза вж: Maria Rosaria Marella, *The Non-Subversive Function of European Private Law: The Case of Harmonisation of Family Law*, *European Law Journal*, Vol. 12, No. 1, January 2006, pp. 78–105.

⁴ Интернет страницата на CEFL е: <http://ceflonline.net/> последно посетена на (15.05.2016г.)

⁵ За регламентите като средство за уеднаквяване на уредбата на институтите на европейското семейно право вж: Craig, P., Burca, G., *The evolution of EU law*, second edition, Oxford university press, 2011, pp.312-314.

Компетентността и екзекватурата по брачни дела и дела, свързани с родителска отговорност са предмет на уредба на Регламент (ЕО) № 2201/2003 (ОВ L 338 от 23.12. 2003, с. 1 – 29.), който отменя Регламент (ЕО) № 1347/2000. Институтът на издръжката е уреден подробно в Регламент № 4. Регламент (ЕС) № 1259/2010 (ОВ L 343 от 29.12.2010г, с.10-16) установява засилено сътрудничество в областта на приложимото право при развод и законна раздяла. Въпросите относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на решения и приемането и изпълнението на автентични актове в областта на наследяването и относно създаването на европейско удостоверение за наследство, са уредени в Регламент (ЕС) № 650/2012 (ОВ L 201 от 27.07.2012г, с.107 -134). Публикувани са и Предложение за регламент относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на решения по въпроси, свързани с имуществения режим между съпрузи (COM(2011) 126 окончателен, 2011/0059

Третата насока - издръжката като част от международното частно семейно право на Европейския съюз, откроява значимостта на института чрез включването му в процеса на „комунитаризация”⁶ („общносттаване”) на международното частно право.

Значението на Регламент № 4 се доказва от уредбата, която той установява. Изтъква се нейната актуалност и нововъведения в материята. Посочени са най-важните характеристики на акта.

Значението на темата за българското МЧП се обосновава чрез членството ни в ЕС, и задължението на България за въвеждане на европейското право в българската правна система, и прилагането му с приоритет пред всички останали български източници. Приложението по многобройните дела за издръжка в България на Регламент № 4 и на Протокола за приложимото право към задълженията за издръжка⁷, също обосновава актуалността и значимостта на избраната тема за българското МЧП.

Отчита се и влизането в сила на на Хагската конвенция за международно събиране на издръжка на деца и други членове на семейството от 2007г.⁸, и предстоящото ѝ прилагане по дела за издръжка.

3.Степен на изследване на уредбата на издръжка по Регламент (ЕО) № 4/2009 и Протокола за приложимото право към задълженията за издръжка от 23.11.2007г. в българската и чуждестранната литература – обзор

Посочвайки направените няколко анализа на уредбата по Регламента и

(CNS)); COM (2016) 106 final, 2016/0059 (CNS); както и Предложение за регламент относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на решения в областта на имуществените последици на регистрираните партньорства (COM/2011/0127 окончателен - CNS 2011/0060).

⁶ За „комунитаризацията” на правото на ЕС виж: Basedow, J., The Communitarization of the Conflict of Laws under the Treaty of Amsterdam, *Common Market Law Review*, 2000, № 3, pp.687 – 708; Pocar, F., La comunitarizzazione del diritto internazionale private: una “European Conflict of Laws Revolution?”, *Rivista di diritto internazionale privato e processuale*, 2000, № 4; Kreuzer, K., La comunitarisation du droit international prive: Les acquis et les perspectives, in *Droit Global Law, Unifier le droit: le reve impossible?*, 2001/1, Paris, 2001, цит. у Зидарова, Й., Новата уредба на договорните задължения в общностното право (Регламент (ЕО) № 593/2008 – „Рим I”, Сборник в памет на проф.д-р Живко Сталев, Сиела, 2009г., с.407 – 467, с.413, бел.под линия №11); Pocar, F., The “Communitarization” of Private International Law and its Impact on the External Relations of the European Union, In: *The External Dimension of EC Private International Law in Family and Succession Matters*, Cedam, 2008, pp.3-19, Boele - Woelki, K., van Oik, R., *The communitarization of Private international law*”, *Yearbook of Private international law*, vol.4, 2002, p.1-36; Cheshire, A., *The conflict of laws*, 3rd edition, 10 June 2013, Oxford university press, pp. 43 - 49; Тодоров Тодоров, Г., *Международно частно право. Европейският съюз и България*, трето издание, изд.Сиби, 2010г., с.44-45.

⁷ Вж: *Recueil des Conventions/ Collections of Conventions*, Hague Conference on private international law (1951 -2009), 01. 04.2009, 8th ed. p. 564, както и в ОВ L 331 от 16.12.2009г., с. 19-23.

⁸ *Ibid*, pp. 502 - 564, както и в ОВ L 192 от 22.07.2011 г., с. 51—70.

Протокола в българската правна литература, и изтъквайки, че в чуждестранната литература по-голяма част от трудовете, посветени на уредбата на задълженията на издръжка по Регламент № 4, са статии и студии, се заключава, че уредбата, която Регламента и Протокола установяват, е в процес на анализ и изследване. Набляга се на факта, че в България литературата в материята, която е налична и посочена, е все още оскъдна. Изтъкнато е, че всички посочени трудове са писани непосредствено след приемането на Регламента, поради което в тях липсва отразяване прилагането на текстовете от съдилищата. Предвид актуалността и значимостта на уредбата се очертава необходимостта от разглеждане на уредбата в цялост - международна компетентност, приложимо право, признаване и изпълнение на съдебните решения и административно сътрудничество. Посочва се, че дисертацията следва да запълни празнотата относно анализа на разпоредбите за определяне на международна компетентност и на приложимо право към задълженията за издръжка с проследяване практиката по прилагането им от българските съдилища.

4. Научно - изследователска теза

В труда ще се аргументира следната теза, че **основополагащо начало и цел на Регламента е утвърждаването на принципа на закрила на по-слабата страна (нуждаещия се от издръжка), като в уеднаквената уредба този основен в материята принцип, е съчетан и взаимодейства с принципа на справедливостта, чрез който се цели и дължащият издръжка да получи закрила. Утвърждаването и взаимодействието на двата принципа се постига посредством различни способности на уредбата и се осъществява практически в съдебните решения на правоприлагащите органи по делата за издръжка с международен елемент. В дисертацията чрез анализ на съдебната практика по Регламента се доказва прилагане на принципите и по този начин постигане целите на Регламента.**

5. Цел и задачи на дисертационния труд

Основната цел на изследването е, в заключението на дисертацията, чрез обобщение от извършения анализ, да се изгради ясна характеристика на утвърждаването и взаимодействието в уредбата, относно определяне на международна компетентност и приложимо право по Регламента, на принципа на закрила на по - слабата страна и на принципа на справедливостта, като се

систематизират способите, чрез които двата принципа се утвърждават и си взаимодействат, и се открие прилагането им в практиката на съдилищата. В допълнение към основната цел се поставят и следните подцели: да се обобщят откритите в процеса на изследването празноти в уредбата, както и да се направят предложения и препоръки за преодоляването им.

Основната задача, която се поставя в настоящия дисертационен труд е, в процеса на анализ на уредбата относно компетентността и приложимото право към международната издръжка по Регламент № 4, да се докаже и защити научно – изследователската теза. В процеса на обосноваване на формулираната теза се изпълняват и следните конкретни задачи:

- а) изследване и сравнение на понятието „задължение за издръжка” по българското семейно, международно частно право и правото на ЕС;
- б) проследяване развитието на уредбата на компетентността и приложимото право в материята на издръжката в българските вътрешни и международни източници, и в източниците на ЕС – като се установи наличието или липсата на сходства;
- в) представяне на обща характеристика на Регламента и Протокола и изясняване действието на актовете - във времето, териториално и с оглед материята;
- г) анализиране на методите на правната уредба;
- д) изследване на видовете компетентност и на отношенията, произтичащи от производството по иски за издръжка;
- е) анализиране на уредбата на приложимото право и нейните особености;
- ж) открояване на основните тенденции в уеднаквяването на уредбата на компетентността и приложимото право към задължения за издръжка и прилагането на уредбата в съдебната практика;
- з) установяване на начина, по който принципа на закрила на по-слабата страна по задължение за издръжка е въведен в уеднаквената уредба, осъществява се в практиката, и взаимодействия с принципа на справедливостта.

6. Използвана методология

С оглед постигане на поставената цел и изпълнение на посочените задачи на изследването, в труда се използват следните методи: исторически, сравнителноправен и аналитичен (анализ и синтез).

Историческият метод се прилага за изследване възникването и изменението на

правните норми, уреждащи задължения за издръжка. Във връзка с това се разглежда както развитието на уредбата на издръжката по българското семейно и международно частно право, така и в актовете на Хагската Конференция, и на Европейската Общност - Зелената книга и Проекта за Регламента, както и неговата последна редакция и приемане⁹.

Сравнителноправният метод е приложен: **първо**, за съпоставка на националните правни решения по изследваните въпроси. **Второ**, чрез този метод нормите на Регламента се разглеждат във връзка с нормите на националното законодателството на различни държави и актове на международни организации - многостранни международни конвенции, приети от Хагската Конференция по международно частно право, актовете на Европейската Общност, и други. **Трето**, чрез сравнителноправния метод се съпоставя и практиката на българските и чуждестранни съдилища. **Четвърто**, въз основа на сравнението се представят и различни становища на български и чуждестранни автори, работещи в материята.

Чрез логически и системен анализ се изследват текстовете на източниците на правна уредба в материята на издръжката, и най-вече на Регламент № 4. Чрез анализа се прониква в дълбочина в нормативния текст, за да се извлече смисъла и значението на нормите. Синтезът се използва при формулиране на изводите и предложенията *de lege ferenda* направени въз основа на извършения анализ.

7. Значение и научни резултати на дисертационния труд

Значението на дисертационния труд би могло да се определи: **първо** - с оглед значимостта на института на издръжката, която беше посочена. На **второ** място - значението на труда произтича от промяната в източниците на МЧП в Република България. Прилагането на Регламент № 4 несъмнено поражда необходимост от анализ на новата и актуална уредба. **На трето място** - липсата на самостоятелен общ анализ в българската литература по МЧП на нормите на Регламента относно компетентността и

⁹ Зелена книга относно задълженията за издръжка на Европейската комисия 15.4.2004 COM (2004) 254 окончателна; Предложение на Европейската Комисия за регламент относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка (Proposal for a Council Regulation on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations), {SEC(2005) 1629} /* COM/2005/0649 final - CNS 2005/0259 */ .def.15.1.2.2005.

приложимото право, е допълнителен аргумент относно значението на труда. Като **четвърто** може да се изтъкне - значението на дисертацията с оглед изследване на практиката по прилагане нормите на Регламента. Дисертацията би могла да има значение за българската наука, за правоприлагащите органи, и за практикуващите юристи.

Научните и научноприложните резултати с приносен характер на труда се изразяват **на първо място** в това, че той представлява първи опит у нас за систематизирано и общо изследване на нормите относно компетентността и приложимото право към задължения за издръжка по Регламент № 4.

На второ място, в него хронологично и по съдържание са разгледани източниците на правото в материята на издръжката (вътрешно правни, международноправни и източници на МЧП на ЕС), което позволява да се проследи правната уредба на института чрез сравнителноправният анализ на текстовете и нормите, установени в тях, и да се отчетат тенденциите в уредбата.

На трето място, в него е формулирана и защитена тезата за утвърждаване в уредбата по Регламента на принципа на закрила на по-слабата страна, неговото взаимодействие с принципа на справедливостта и постигане целите на Регламента чрез прилагане на двата принципа в съдебните решения на правоприлагащите органи по делата за издръжка с международен елемент.

На четвърто място, като принос на труда може да се изтъкне систематизирането на способите в уредбата, посредством които принципа за закрила на по-слабата страна и принципа на справедливостта се утвърждават и си взаимодействат.

На пето място, принос на труда представлява изследването на многобройни съдебни решения във връзка с прилагане на разпоредбите на Регламента и Протокола от съдилищата. Изследват се съдебни решения на български, чуждестранни съдилища, както и на СЕС. Чрез анализа се установява и спазване в съдебните актове на принципа на закрила на нуждаещия се от издръжка и на принципа на справедливостта, и по този начин постигане целите на Регламента.

На шесто място, като приносен момент следва да се изтъкне изследването в дисертацията на решение на СЕС по делото - C-184/14¹⁰ и аргументиране на задължителното приложение на чл.3, б. „г” (чрез който се определя като компетентен съдът, който по силата на закона на съда е компетентен да разгледа иск за родителска

¹⁰ В тази връзка е анализирано решение на СЕС по дело Case 184/14, *A v B*, Judgment of the Court of 16 July 2015.

отговорност), пред това на чл.3, б. „в” от Регламент № 4 (чрез който се определя като компетентен съдът, който по силата на закона на съда е компетентен да разгледа иск за гражданското състояние на лицата) по дело за издръжка на дете, съединено с дело за гражданско състояние и дело за родителска отговорност.

На седмо място – като съществен принос на изследването може да се посочат формулираните в него изводи, въз основа на които са направени предложения *de lege ferenda*. Предложенията са свързани с промяна на някои от разпоредбите на Регламента при бъдещото му ревизиране, с цел улесняване на страните по задължение за издръжка и на правоприлагащия орган. С оглед избягване на излишни повторения предложенията ще бъдат представени по-долу, при резюмирането на съдържанието на дисертационния труд.

8. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд съдържа общо 298 страници. Титулната страница е следвана от съдържание, което е с обем 8 страници. След съдържанието в рамките на една страница са посочени използваните съкращения. Въведението е 20 страници, Глава I – 90 страници, Глава II – 81 страници, и Глава III – 64 страници. Заключение е изложено на 10 страници. На 10 страници е обособен списък на използваните нормативни актове. Анализирани съдебни решения са представени в 7 страници, и техният брой е както следва: 68 решения на български правоприлагащи органи, 11 на чужди съдилища и 35 на Съда на ЕС (накратко СЕС). 13 страници съдържат списък на цитираната литература, която се състои от 69 заглавия на български език и 109 заглавия на чужд език. Налице е декларация за оригиналност, която заема 1 страница. Бележките под линия са 514.

Структурата на труда се състои от въведение, три глави и заключение. **Глава първа** е озаглавена „Понятието „задължение за издръжка. Източници и методи на правна уредба”. Нейните четири параграфа се подразделят на точки и подточки. В първия параграф се разглежда понятието „задължение за издръжка” - както в българското вътрешно и МЧП, така и в правото на ЕС. Във втория параграф са анализирани подробно източниците на правна уредба - на българското международно частно право, на европейското право и международни източници. В третия параграф е дадена обща характеристика на Регламент № 4 и Хагския протокол, определени са пределите им на действие - в пространството, във времето, с оглед предмета, както и съгласуваността им с други актове на Общността и международни конвенции в

материята на издръжката. В четвъртия параграф са разгледани методите на правна уредба - стълкновителен и материалноправен.

Глава втора на дисертацията изследва уредбата на „Международна компетентност по искове за задължения за издръжка“. Главата включва уводни бележки и два параграфа отново разделени на точки и подточки. В първия параграф са изследвани видовете компетентност, уредени в Регламента. А във вторият параграф – отношенията, проитичащи от производството по искове за издръжка с международен елемент.

Глава трета изследва проблематиката на приложимото право към задължения за издръжка. Тя също включва уводни бележки, както и пет параграфа, посветени на определеното приложимо право по Хагския протокол. В тях са анализирани последователно текстовете на акта относно: обективно приложимото право, избора на приложимо право от страните, приложимото право към публична институция, обхвата на приложимото право и общите въпроси относно определянето и действието на приложимото право - преpraщане, обществен ред, принцип за определяне размера на издръжката, определяне на приложимото право на държава с няколко правни системи и еднакво тълкуване.

Трудът завършва със **заключение**, което обобщава резултатите и изводите от изследването.

II. Съдържание на дисертационния труд

1. Увод

В увода на дисертацията се представя предмета на труда, и се обосновават основанията за избор на темата. Направен е обзор на степента на изследване на уредбата на издръжка по Регламент № 4 и Хагския протокол в българската и в чуждестранната литература. Посочени са целта на изследването и тезата, както и задачите, чрез чието изпълнение целта ще бъде изпълнена и тезата доказана. Представени са методите, които ще се използват, както и структурата на дисертацията.

2. Глава I - Понятието „задължение за издръжка”. Източници и методи на правна уредба

2.1. Параграф първи – Понятието „задължение за издръжка”

Параграфът разглежда понятието „задължение за издръжка” в българското семейно и МЧП, както и в МЧП на ЕС.

На първо място, понятието „задължение за издръжка” се изследва в българското Семейно право, и по-точно в източниците на право, и в курсовете по Семейно право. Изтъква се, че определение на „задължение за издръжка” в българското законодателство не е въведено, а се формулира от доктрината въз основа същностните белези на института. Сравнявайки определението в различни курсове по Семейно право се установява висока степен на сходство. Относно бележите се изтъква, че са се съхранили почти без изменения в годините, въпреки факта, че уредбата по много от основните въпроси, свързани с издръжката, е претърпяла развитие. Откроява се еднаквата **цел, която се поставя в основата на уредбата на института през годините - защита интересите на по-слабата страна, на нуждаещия се.** Закрилата се обосновава чрез използваните способности на уредбата, сред които са: използването на императивни норми при уреждане на издръжката; разширяване на кръгът на задължените лица; въвеждане на ясна регламентация на предпоставките за даване на издръжка, както и за отказ, изменение, прекратяване и погасяване правото на издръжка; обособяване на общи и особени случаи във връзка с института; установяване на правни гаранции, обезпечавачи ефективното получаване и използване на издръжката.

На второ място, във връзка с понятието „задължение за издръжка” по българското МЧП, се изтъква, че то използва понятието и неговата уредба по семейното ни право. Основен принцип на уредбата и тук е **принципа на закрила интересите на по-слабата страна**. Отчита се, че той всъщност е в основата на международната уредба на института и е възприет от вътрешните източници, при съгласуването им с международните. Посочени са способите на МЧП за постигане на закрилата: законодателно въвеждане единство на *forum et jus*; установяване при определяне на най-подходящото приложимо право принципа на най-тесната връзка (*lex proxima*); спазване на принципа на закрила на висшите интереси на детето; изключване прилагането на института на препращането, с цел избягване на несигурността за кредитора по задължението, до която то може да доведе.

На трето място, понятието „задължение за издръжка” се анализира и в европейското законодателство и практика – в Брюкселската конвенция относно компетентността, признаването и изпълнението на решения по граждански и търговски дела от 27 септември 1968г.¹¹, Луганската конвенция (от 1988г. и от 2007г.)¹², Регламент (ЕО) № 44/2001¹³, в Предложението за Регламент от 2005г., в проектостановищата на европейските комисии по него, както и в окончателния текст на Регламент № 4. Тъй като в Брюкселската конвенцията не е дадено определение на понятието, се разглежда дело *Farrell c. Long, C-295/95*¹⁴, и т.12 и 13 от него, във връзка с тълкуване на Конвенцията, в което СЕС е изразил становище, че единствено автономната квалификация е предпоставка за уеднаквено прилагане на конвенцията, и по-специално на уредбата на международната компетентност по искиове за издръжка с международен елемент. Отбелязана е приемствеността между Брюкселската конвенция и Регламент (ЕО) № 44/2001. Понятието е разгледано по смисъла на Регламент (ЕО) №

¹¹ Публикувана в ОВ L бр.299 от 31.12. 1972г. Тя представлява международен договор, който хронологично е първият акт, в който е уредена компетентността по дела за издръжка с международен елемент. Приета е още в началото на изграждането на европейското международно частно право и е акт на държавите членки на Европейската икономическа общност.

¹² Конвенция относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела, подписана в Лугано на 16.09.1988г., ОВ L 319, 25.11.1988 , с. 9 – 48; Конвенция относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела, подписана в Лугано на 30.10.2007г., ОВ L 339/3 от 21.12.2007г.

¹³ Регламент (ЕО) № 44/2001 на Съвета от 22 декември 2000 година, относно компетентността, признаването и изпълнението на съдебни решения по граждански и търговски дела, ОВ L 012 от 16.01.2001, с. 1 – 23.

¹⁴ Case 295/95, 61995CJ0295, *Farrell c. Long*, Judgment of the Court (Sixth Chamber) of 20 March 1997, European Court reports 1997, p. I-01683.

44/2001¹⁵, като е наблегнато на факта, че търсещият, длъжният издръжка и основанията на вземането, попадащи в определението за издръжка не са достатъчно ясно определени, поради което е възможно разширително тълкуване. Анализират се Решенията по делата *Antonius van den Boogaard v Paula Laumen*¹⁶, *Louise de Cavel v Jacques de Cavel*¹⁷ и *Moore v Moore*¹⁸ на СЕС, тъй като внасят яснота по въпроса доколко в автономното понятие за издръжка се включва и задължението за издръжка между бивши съпрузи. В резултат на направения анализ се установява, че по Регламент (ЕО) № 44/2001 понятието е широко и автономно. Проследявайки законодателния процес по текстовете на Регламент № 4, в дисертацията се твърди, че въвеждането на уеднаквено понятие за „задължение за издръжка”, както и определяне на обхвата на акта се оказват основни проблеми пред европейския законодател. В окончателния вариант на акта се открива подход на възприемане на автономната квалификация на понятието, утвърдена в Регламент 44/2001, като в труда се акцентира, че по този начин се избира да се запази познатото положение, с цел избягване на бъдещи проблеми във връзка с противоречиво тълкуване на новоформулирано понятие. Изричното изброяване на отношенията, включени в приложното поле на Регламент № 4, и включването на еднополовите съюзи под условие се приема за постигнат приемлив компромис между държавите, признаващи и уреждащи тези съюзи и държавите, които не ги признават и уреждат. В труда се уточнява, че в окончателната уредба не се разглежда въпроса доколко в обхвата на издръжката по Регламент № 4 се включват задължения за издръжка установени в договор, както и отношения породени във връзка с прехвърлянето на имущество, но в дисертацията се аргументира **разбирането за включването им в обхвата на издръжката по Регламента, при наличие на определени условия, които са посочени.**

¹⁵ Вж: Magnus, U. and Mankowski, P., *European commentaries on Private international law*, Brussels I Regulation, Second, Revised edition, Sellier - European Law Publishers, 2012, p.214. В цитирания труд се отбелязва, че това определение е формулирано на база анонимен консенсус, чрез текстовете на Хагската конвенция от 1973г. за приложимото право към задължения за издръжка, тъй като никъде не е дадена дефиниция на понятието. Вж още и: Schlosser Report, пар.92- Доклад Hess, Pfeiffer, Schlosser – Доклад относно приложението на Регламент „Брюксел I” в държавите членки, Study JLS/C4/2005/03, достъпен на интернет адрес: http://ec.europa.eu/civiljustice/news/docs/study_application_brussels_1_en.pdf (последно посетен на 24.11.2014г.).

¹⁶ Case 220/95, 61995J0220, *Antonius van den Boogaard v Paula Laumen*, Judgment of the Court (Fifth Chamber) of 27 February 1997, European Court reports 1997, p. I-01147.

¹⁷ Case 120/79, 61979J0120, *Louise de Cavel v Jacques de Cavel*, Judgment of the Court (Third Chamber) of 06 March 1980, European Court reports 1980, p.00731.

¹⁸ *Moore v Moore*, [2007] EWCA Civ 361, номер на делото: B4/2007/0393/FAFMI & B4/2007/0393(Y)PTAP, Judgment in the Supreme court of Judicature, Court of Appeal (Civil division), 20/04/2007, вж: III, т.80 от Решението.

2.2. Параграф втори – Източници на правната уредба

Първата група източниците на уредбата на издръжката с международен елемент, които дисертацията разглежда, са международни и вътрешни източници на българското МЧП. Преди анализът на уредбата им е уточнено действието във времето и йерархията им и изрично е подчетрано, че след 18.06.2011г. за определянето на международната компетентност и приложимото право в Република България се прилагат текстове на Регламент № 4, като не се засяга приложението на ДПП с трети държави.

Първият разгледан източник са двустранните международни договори, и по-специално - договорите за правна помощ по граждански, семейни и наказателни дела, сключени между Република България и други държави. След като е представено обособяването им на два вида, са приведени и примери за договори за правна помощ, като е уточнено действието им във времето. Отчита се и приложението на вътрешноправните ни източници в отношенията с държавите, с които не е сключен договор за правна помощ или ако той съдържа само норми относно правна помощ в тесен смисъл на думата. Специално внимание е обърнато на договори за правна помощ, в които към задължения за издръжка се прилагат разпоредби, уреждащи други семейноправни отношения – например тези между родители и деца, съответно - между съпрузи. Приведен е пример в тази връзка - Решение № 328 от 2 ноември 1999г. по гражданско дело № 44/98г. на ВКС. Относно уредбата на международната компетентност по дела за издръжка е разгледан Договора за правна помощ и правни отношения по граждански, семейни и наказателни дела между Народна Република България и Полската Народна Република¹⁹, както и договорите сключени с Чехословашката социалистическа република²⁰, Монголската Народна Република²¹ и Унгарската Народна Република²². Изследван е критерия, по който се определя компетентността в споменатите договори – „местожителство” (на кредитора). Изтъква

¹⁹ Договор между Народна република България и Полската Народна Република за правна помощ и правни отношения по граждански, семейни и наказателни дела, обн., ДВ, бр.37 от 10.05. 1963г. Уточнено е, че между правителствата на Република България и Република Полша е сключен Протокол за преглед на двустранните договори между двете страни, като към месец май 2016г. все още не е публикуван ревизиран текст на договора.

²⁰ Договор между Народна република България и Чехословашката социалистическа република за правна помощ и уреждане на отношения по граждански, семейни и наказателни дела, обн., ДВ, бр.20 от 14.03. 1978г.

²¹ Договор между Народна република България и Монголската Народна Република за оказване на взаимна правна помощ по граждански, семейни и наказателни дела, обн., ДВ,бр.88 от 14.11.1969г.

²² Договор между Народна република България и Унгарската Народна Република за правна помощ по граждански, семейни и наказателни дела, обн., ДВ, бр.4 от 1982г.

се, че определянето на компетентността на съда по дело за издръжка чрез използване на фактическия критерий „*foro territorialis*” предоставя на ищеца възможност да заведе иска си пред съда на тази държава, където той действително се намира и където е съсредоточен неговият социален живот. Презюмира се, че той познава правото на съответната държава и като **по-слаба страна в правоотношенията по задължения за издръжка, това ще му осигури закрила**. Във връзка с приложимото право отново се изследва уредбата по споменатите договори и критерия, установен в нея за определяне на приложимото право - гражданството на една от страните. Откроява се идеята, заложена в разпоредбите, определящи приложимото право въз основа на гражданството - да се помогне на нуждаещ, **да се защитят интересите на по-слабата страна**. Разгледани са още и въведените алтернативни привръзки, за отделни хипотези, с цел отново **закрила на по-слабата страна** – когато се търси издръжка на дете - правото се определя по местожителството на детето, ако то е „по-благоприятно” за него; когато родителите, са субект на право, а децата - субект на задължение по отношения за издръжка – отново приложимото право е правото по местожителството на родителите.

Следващия изследван източник е Семейния кодекс на Република България от 1968г. и неговият чл.100, в който се съдържа уредбата на приложимото право към задължения за издръжка. Отчетено е, че компетентният орган се определя по Гражданско процесуалния кодекс на Република България от 1952г²³, в който компетентността е определена по местожителството на ответника (чл.81 ГПК изр.първо) или по местожителството на ищеца (чл.81 ГПК изр.второ). В определянето на приложимото право по гражданството на кредитора се открива сходство с уредбата в някои от договорите за правна помощ. Изтъкнато е, че **така се осигурява правна сигурност за кредитора, която той получава въз основа на връзката му с държавата, чийто гражданин е, и спрямо чиито познати правила той традиционно ориентира поведението си**. Дадени са примери за приложението на чл.100 от практиката на Върховния съд – Решение № 3359/67г., Решение 46/69, Решение 2115/73, Решение 1296/73г., Решение 3008/72, Решение 683/71г.

Анализът на източниците продължава със Семейния кодекс от 1985г.и неговия член 139. В него е въведена изключителна компетентност на българския съд по дела за издръжка, а за приложимо право – към задължението за издръжка при ищец чужденец и ответник български гражданин, е определено българското право. Изтъкнато е, че чрез

²³ Обн. ДВ., бр.12 от 08.02. 1952г.

едностранната отпращаща норма на чл.139 се урежда само хипотезата, в която чужденец търси издръжка от български гражданин и остават неуредени случаите когато ищецът е български гражданин и търси издръжка от родители в чужбина, или от чужденец с местожителство или обичайно местопребиваване в България, както и когато последният търси издръжка от друг чужденец с местожителство или обичайно местопребиваване в страната. Подчертава се, че приложимото право и компетентността се определят по критерии зависещи от длъжника, като се изоставя принципа на закрила на кредитора. Представени са критиките и предложенията за промяна на уредбата отправени от доктрината, като е подчертана тяхната основателност.

Във връзка с кодификацията на нормите на българското МЧП подробно е разгледан КМЧП от 2005г., в който отношенията свързани с компетентността и приложимото право към дела за издръжка са актуално уредени. Относно компетентността по дела за издръжка е подчертано, че издръжката е изключена от обхвата на изричния и мълчаливия избор на съд, но са установени общи и специални основания за учредяването ѝ. Разгледано е първото основание за обща международна компетентност по дела за издръжка - обичайното местопребиваване на ответника - физическо лице у нас (чл.4, ал.1, т.1 от КМЧП). Критерият обичайно местопребиваване – е анализиран с оглед обхвата му, и предпоставките за възникването му. Във връзка с втория установен в КМЧП критерий за учредяване на обща компетентност – гражданството на ищеца (чл.4, ал.1, т.2 от КМЧП), са дадени примери от практиката на българските съдилища, като в някои от тях се открива неправилно определена компетентност, неспазване йерархията на източниците на МЧП, и неотразяване на действието във времето и спрямо лицата на уредбата на издръжката по Регламент „Брюксел I” или Регламент № 4. Така например - Решение № 91 от 08.08.2008г. по гражданско дело № 93/2007 на Районния съд в град Каварна; Решение № 280 от 15.6.2010г. по гражданско дело № 614/2010г. на Районния съд в град Разлог; Решение №1512 от 18.10. 2012г. по гражданско дело № 1885/2012г. на IX състав на Районния съд в град Плевен. Относно специалната компетентност (чл.11 КМЧП) е разгледан критерия за учредяването ѝ - обичайното местопребиваване у нас на търсеция издръжката, като са посочени и примери по приложение на разпоредбата в практиката.

Подчертано е, че възприетите критерии за определяне на приложимото право по чл.87, ал.1 и 2 от КМЧП (обичайно местопребиваване на търсеция издръжка, гражданство на търсеция издръжка и общо отечествено право на търсеция и длъжация издръжката) изразяват **принципа на закрила на по-слабата страна в**

правоотношението. Посочени са редица решения, по които приложимото право е определено въз основа на чл.87, ал.1 и 2 от КМЧП, като е изразено становище относно правилното прилагане на нормите: Решение № 1351 от 20.04.2010г. по гражданско дело №14484/2009г.на Районния съд в град Варна; Решение № 91 от 08.08.2008г.по гражданско дело № 93/2007 на Районния съд в град Каварна; Решение №1512 от 18.10.2012г., по гражданско дело № 1885/2012г. на IX състав на Районния съд в град Плевен. Уредбата на приложимото право е разгледана още във връзка с: позитивната функция на българския обществен ред; обхвата на приложимото право към отношенията на издръжката; и принципа за определяне размера на издръжката. Отчетена е специалната, защитна функция на нормата. Даден е относим пример за решение, по което не е спазен принципа и е присъдена прекалено голяма издръжка (1309 щадски долара месечно) – Решение № 183 от 04.03.2010г. по гражданско дело № 3119/2009г. на Софийски апелативен съд.

В уредбата по Кодекса са открити следните способности, чрез които се утвърждава **принципа на закрила на по-слабата страна:** изключване на възможността за изрично или мълчаливо избрана компетентност; използване на съвременния, фактически критерий „обичайно местопребиваване” при определяне на компетентността и приложимото към искове за издръжка право; възможност за постигане единство на приложимо право и компетентен съд, приложение на принципа на най-тясната връзка; подробно посочване на отношенията, които влизат в обхвата на приложимото право; утвърждаване на принципа на справедливостта при определяне размера на издръжката; изключване на препращането към отношенията на издръжка; уреждане на позитивната функция на обществения ред.

Уредбата, установена в Кодекса е сравнена с тази на издръжката в редица национални законодателства, както и с уредбата по Хагската конвенция за приложимо право към задължения за издръжка от 02.10.1973г. Заключва се, че в разгледаните източници е налице сходство, тъй като във всички намира проявление **принципа на закрила на по-слабата страна по правоотношението.** Открити са способите на закрила.

Втората група източници на уредба на издръжката с международен елемент, които дисертацията разглежда, са източници на европейското МЧП.

В резултат на изследване на уредбата на института в Брюкселската Конвенция, Конвенция от Лугано от 16 септември 1988г., Регламент „Брюксел I”, Конвенцията от Лугано от 30 октомври 2007г., се заключава, че уредбата на издръжката се състои в

допускането на изричен и мълчалив избор на съд по дела за издръжка и въвеждането на специална компетентност по местожителството или обичайното местопребиваване на получаващия издръжка. Специалната компетентност - в полза на съда, **чието право би било най-познато и в най-голяма степен отговарящо на правните очаквания на ищеца (кредитора) по делото за издръжка, се разглежда като утвърждаваща принципа на закрила на търсещия издръжка.**

Подробно се анализира Зелената книга относно задълженията за издръжка на Европейската комисия и насоките, чрез които в нея се доказва важността на въпроса за събирането на издръжката в ЕС. Обръща се внимание на успоредната работа в материята на издръжката на Хагската конференция и на Съюза. Практиката, целите пред ЕС и тенденциите в хармонизиране на европейското семейно право обаче, са довели до извода за непълнота на уредбата и за необходимост от създаване на общностен инструмент съдържащ правила, освен за екзекватура и компетентност, още и за приложимо право и административно сътрудничество.

Специално внимание е отделено на: Предложението за Регламент на Европейската комисия от 15.12.2005г.; Проектостановищата по него от Европейския икономически и социален комитет и Европейските комисии; Предложението за Регламент от 11 септември 2008г. Изтъква се сложния, задълбочен, аналитичен законодателен път, който се изминава на европейско и международно ниво, и чийто краен резултат е създаване на уеднаквена система от норми в областта на издръжката с международен елемент.

2.3. Параграф трети – Регламент (ЕО) № 4/2009 на Съвета от 18

декември 2008г. относно компетентността, приложимото право, признаването и изпълнението на съдебни решения и сътрудничеството по въпроси, свързани със задължения за издръжка

В третия параграф на Глава I е направена обща характеристика на Регламент № 4, която включва анализ на: основанието за приемане, структурата, целите, определенията. Представена е съгласуваността на Регламента с други актове в материята на издръжката. Определени са пределите на действие на Регламента с оглед: материята, териториално, действие във времето и универсално действие. Тъй като темата на дисертацията обхваща уредбата на компетентността и определянето на приложимото право по Регламент № 4, а както беше изтъкнато, за приложимото право Регламента отправя към текстовете на Хагския протокол, то тези два акта са

разглеждани заедно. Успоредно с общата характеристика на Регламента са анализирани и общите въпроси, отнасящи се до Протокола.

Във връзка с общата характеристика на актовете се посочва основанието за приемането им, представена е и тяхната структура. Изследвайки целта им се откроява ясно **принципа на защита на по-слабата страна – кредитора**. Анализирайки определенията, установени в чл.2, пар.1, т.1 – 11, се обръща специално внимание на разликата в текста на български език относно използвания термин, обозначаващ ищеца по дело за международна издръжка. По уредбата дадена от Регламента, субектът на право на издръжка е назован „взискател”, а в текстовете на Протокола за същото лице се използва термина „кредитор”. Изтъкнато е, че в текстовете на Регламента и Протокола на други европейски езици, за нуждаещия се от издръжка е използван термина „кредитор”. Споделят се критиките, направени в нашата литература от Й. Зидарова и В. Попова, които поставят този проблем и акцентират върху факта, че взискателят е страна в изпълнителното производство, а в материята на издръжката търсещият издръжка трябва да се назовава „кредитор”. Във връзка с възприемането в дисертацията на единна терминология спрямо търсещият издръжка се уточнява, че това лице се назовава „кредитор”. Приложението на Регламента към съдебни спогодби и автентични актове е представено с пример - Решение № 1263 от 18.06.2014г по гражданско дело №1041/2014г. на Софийски апелативен съд.

Съгласуваността на Регламента с други актове в материята на издръжката е изследвана на **първо място** спрямо актове на Съюза, като е обърнато внимание и на приложението на Регламента към производства за признаване и изпълнение, висящи към датата на прилагане на Регламента. Относно замяната на Регламент (ЕО) № 805/2004 с Регламент № 4 във връзка със задълженията за издръжка е дадено за пример Разпореждане на Добричкия окръжен съд от 09.09.2011г. по гражданско дело № 464/2011. **На второ място** е разгледано съотношението на Регламента с конвенции, споразумения, договори за правна помощ, сключени между държавите членки, по въпроси уредени от него. Във връзка с Протокола е изследвано съотношението му с: предходните Хагски конвенции в материята; други международни актове, по които договарящите държави са страни или ще станат страни, и които съдържат разпоредби по уредени в Протокола въпроси; уеднаквени закони, основани на специални връзки от регионално или друго естество между съответните държави. Специално внимание е отредено и на мястото на Регламента в йерархията на източниците на българското МЧП.

При анализиране условията за приложение на Регламента и Протокола, във връзка с **действието им с оглед материята**, се заключава, че поради липса на определяне обхвата на „семејни, родствени, брачни, или отношения по сватовство”, се налага да се изследват следните въпроси: доколко влизат в обхвата на уредбата еднополовите бракове и извънбрачното съжителство; доколко сватството има задължителен характер на източник за задължения за издръжка; включени ли са в приложното поле на Регламента извънбрачните деца; степен на самостоятелност на стълкновителните норми, уреждащи института на издръжката от гледна точка отношенията, от които задълженията за издръжка произтичат; съотношението между кръга на отношения, пораждащи задължения за издръжка по Регламента, Хагския протокол и Хагската конвенция от 2007г. Относно еднополовите бракове и извънбрачното съжителство – в Регламента и Протокола тези отношения са изключени от изричния текст, уреждащ приложното им поле, но се възприема разбирането, че ако според приложимото към конкретния случай право този род съюзи се причисляват към семејните и брачните отношения, то те се включват в приложното поле. Включването в приложното поле на Регламента и Протокола на отношенията по сватовство също е поставено в зависимост от приложимото право. Чрез съпоставка между Регламента и Протокола се приема, че уредбата по Регламента е приложима към извънбрачните деца, макар и това да не е установено в изричен негов текст, както това е направено в Протокола. Откроява се спазването на международно признатия принцип на равноправие на децата, независимо от техния произход, като се проследява неговото утвърждаване в българското законодателство. Доказва се абсолютната независимост на отношенията на издръжка от отношенията, от които те произтичат. Изследвайки съотношението на нормите на Протокола с уредбата по Хагската конвенция от 2007г. в материята на издръжката, се набляга на възможността те да се ратифицират заедно, като не се изключва и самостоятелното приемане на един от актовете. Във връзка с проведения анализ се заключава, **първо** че приложното поле на Хагския протокол съвпада с това на Регламента, с известни редакционни различия, и **второ** – че е налице тенденция приложното поле на Регламента, Протокола и Хагската конвенция от 2007г. да е максимално широко и уеднаквено. Максималното широко приложно поле е аргумент, в полза на утвърждаване в уредбата по разглежданите актове **на принципа на закрила на нуждаещия се от издръжка**. Изтъква се, че в практиката на българските съдилища най-многобройни са делата, по които Регламентът се прилага към задължения за

издръжка, основани на семейна, родствена връзка – в случаи когато се претендира издръжка на деца от баща им. Това се потвърждава в: гражданско дело № 789/2013г. на Софийски апелативен съд; гражданско дело № 571/2012г. на Районния съд в град Балчик; гражданско дело № 1563/2013г. на Районния съд в град Казанлък; Гражданско дело № 7045/2009г. на Районния съд в град Варна; гражданско дело № 299/2012г. на Окръжния съд в град Добрич.

Чрез анализа на **териториалното действие** на Регламента се обръща специално внимание на по-особения статут в Общността на Ирландия, Обединеното кралство и Дания, на различните начини, по които уредбата на Регламента и Протокола се въвежда в техните законодателства, както и на различната степен, в която всяка от гореизброените държави се обвързва.

Разглеждайки **действието във времето** на Регламента се уточнява приложението му към вече открити производства, одобрени или сключени съдебни спогодби, и автентични документи, съставени след датата на неговото влизане в сила. Обръща се внимание и на хипотезата, в която акта на правораздавателния орган е постановен преди датата на прилагане на Регламента, но признаването и декларацията за изпълняемост се изискват след тази дата, като е дадено за пример Разпореждане № 6845 от 02.07.2013г. по гражданско дело № 1997/2013г. на Окръжния съд в град Варна. Отчетено е и прилагането на Регламент (ЕО) № 44/2001 към производства за признаване и изпълнение по дела за издръжка, висящи към датата на прилагане на Регламент № 4, и в тази връзка са посочени Решение № 1887 от 15.11. 2012г. по гражданско дело № 1782/2012г. на Софийски апелативен съд, Гражданска колегия, и Решение от 22.12.2011г. по гражданско дело № 352/2011г. на Окръжния съд в град Търговище, в които съдът съобразява действието във времето на Регламент № 4 и правилно прилага Регламент (ЕО) № 44/2001. Във връзка с действието във времето на Протокола се акцентира на противоречието между чл.22 от него, предвиждащ, че той няма да се прилага за издръжка претендирана за предхождащ влизането му в сила период, и чл.75 от Регламент № 4, според който той може да се прилага и към икове за издръжка за период, предшестващ влизането му в сила.

Универсалното действие на Регламента се доказва чрез универсалния характер на уредбата на приложимото право, определен в чл.2 от Протокола. Разгледна е хипотезата, в която приложимото право принадлежи на държава, която не е членка на ЕС, като се приема, че от значение за приложението на нормата

установяваща универсалното действие е само спорът да се разглежда в държава, обвързана от акта, независимо от обичайното местопребиваване, местожителство или гражданство на страните по делото. Дадени са примери за универсалното действие на други международни и актове на ЕС и са изтъкнати последиците от него за Република България.

2.4.Параграф четвърти – Методи на правната уредба

В този параграф са изследвани методите на правната уредба, които Регламентът и Протоколът прилагат.

Първо са анализирани нормите, отнасящи се до международната уредба на компетентността - членове 1- 14 от Регламент № 4. Посочени са видовете норми използвани в Регламента с оглед характера на отношенията, които се уреждат, според предмета на правна уредба, и в зависимост от това дали се допуска отклоняване от тях или не, като са дадени и примери. Във връзка с последното деление се заключава, че императивните норми преобладават, и това се аргументира чрез две основания – **закрила на по-слабата страна в правоотношенията, на нуждаещия се; и изпълнение целите на Регламента.** С оглед приложението на двата метода (пряк и стълкновителен), се изтъква, че Регламентът урежда материята както с преки, така и със стълкновителни норми. Относно процесуалните правила свързани с процедурата за определяне на компетентен съд, в Регламента са използвани изключително преки императивни норми, и това се обосновава с факта, че упражняването на правосъдие е упражняване на държавна власт, където въпросът за подчиняване на чуждо право не се поставя. Във връзка със стълкновителните норми е изтъкнато, че едностранни стълкновителни норми, които посочват за компетентен конкретен национален съд, Регламент № 4 не съдържа, поради естеството си на общостен източник. Двустранни стълкновителни норми в Регламент № 4 са разпоредбите, установяващи уредба на видовете компетентност. Посочено е, че чрез стълкновителните норми са въведени критериите, по които се определя общо компетентен съд; избран от страните съд; субсидиарно компетентен съд; компетентност на „съд по необходимост“; както и съд на държава, с която спорът има тясна връзка.

Второ – във връзка с определянето на приложимото право в Протокола, нормите отново се разглеждат с оглед характера на отношенията, които се уреждат, според предмета на правна уредба, и в зависимост от това дали се допуска

отклоняване от тях или не. Заключават се, че и в Протокола се използват преимуществено императивни норми, чиято употреба се обосновава по аналогия с изтъкнатите вече основания. И в Протокола, подобно на уредбата по Регламента, се откроява използване на двата метода на правна уредба и нормите, с които те си служат. Преки норми са въведени за уреждане на общи въпроси, като например: установяване на приложното поле и универсалния характер на акта; определяне на изискванията за прилагане на автономия на волята; въвеждане на възможността да се използва критерия „местожителство” вместо „гражданство”; изключване на препращането; прилагане на клаузата за обществен ред; уреждане на принципа за определяне на размера на издръжката; определяне на съотношението на Протокола с други актове; въвеждане на изискването за единно тълкуване на текстовете на Протокола, и други. Стълкновителният метод и неговите норми се използват при определяне приложимото материално право по дела за издръжка. Двустранни стълкновителни норми са използваните за определяне на: обективно приложимото право, за уреждане избора на приложимо право от страните (възможностите за избор на приложимо право са изброени алтернативно т.е. налице е алтернативно привързване), и за приложимото право към публична институция.

3. Глава II – Международна компетентност по искове за задължения за издръжка

Глава втора съдържа уводни бележки, в които се разглежда понятието за международна компетентност, изтъква се и се обосновава значимостта на въпроса за определяне на международната компетентност, както и се разглежда въведеното в Регламента разширяване обхвата на властта на държавите членки при определяне на международно компетентен съд²⁴. Сравнявайки с предходната уредба по Регламент „Брюксел I”, се набляга на факта, че Регламент № 4 не поставя приложението си в зависимост от определен териториален критерий, нито допуска възможност за определяне на международна компетентност по национално законодателство на държава членка. Неговите правила за определяне на международна компетентност са винаги приложими от съдилищата на държавите членки, което се постига и чрез

²⁴ В труда се аргументира се, че за разлика от универсалният характер на уредбата по Протокола, въз основа на която Протокола се прилага, „дори и ако приложимото право е правото на недоговаряща страна”, то при определяне на международната компетентност по Регламента не можем да говорим за „универсална компетентност”, а само за разширяване обхвата на властта на държавите членки. Вж. с.114 и бел.под линия № 231 от дисертацията.

въвеждане на субсидиарна компетентност. Изтъкнати са преимуществата на уредбата. Обърнато е внимание и на заместване на критерия „гражданство” с критерият „местоживеене” в привръзките на двустранните стълкновителни норми, определящи международната компетентност за Обединеното кралство и Ирландия.

3.1.Параграф първи – Видове международна компетентност

Първия параграф на Глава втора разглежда последователно уредбата на видовете компетентност по Регламента. Анализът на нормите включва вид на нормата, структура, разглеждане на хипотезиса, диспозицията и санкцията им.

В точка първа от Глава втора е анализирана разпоредбата на чл.3 от Регламент № 4 и условията за приложението ѝ. В четири подточки са разгледани критериите за определяне на общата компетентност. За всеки критерий са представени условията, които трябва да са налице, за да се приложи, установени са мотивите за неговото възприемане (включително доколко в уредбата е **въведен принципа на закрила на търсещия издръжка**) и наличието или липсата му в предходна уредба в актовете на ЕС, разгледана е и практика на българските съдилища по приложение на нормата. Така например определяне на компетентността по обичайното местопребиваване на кредитора е способ за утвърждаване принципа на закрила на по-слабата страна. Друг такъв способ е утвърденото задължително приложение на чл.3, б. „г” (чрез който се определя като компетентен съдът, който по силата на закона на съда е компетентен да разгледа иск за родителска отговорност), пред това на чл.3, б. „в” от Регламент № 4 (чрез който се определя като компетентен съдът, който по силата на закона на съда е компетентен да разгледа иск за гражданското състояние на лицата) по дело за издръжка на дете, съединено с дело за гражданско състояние и дело за родителска отговорност. Във връзка с определяне на компетентност на съда, който по силата на закона е компетентен да разгледа иск за родителска отговорност е анализирана практика на български съдилища: Определение № 656 от 08.10.2012г. по гражданско дело № 571/2012г. на Районния съд в град Балчик, Определение № 327 от 12.06.2013г по гражданско дело № 429/2013г. на Районния съд в град Карнобат, Решение № 3682 от 12.08.2011г. по гражданско дело № 7045/2009г. на XVII състав на Районния съд в град Варна. И по трите дела е изтъкнато, че българският съд правилно прилага разпоредбите на Регламента, и по този начин **спазва принципа на закрила на по-слабата страна. Също така** е отчетено, че са въведени критерии свързани освен с кредитора, още и с ответника по такива дела, като по този начин **се утвърждава**

принципа на справедливостта и взаимодействието му с принципа на закрила на търсещия издръжка. Във връзка с прилагане принципа на справедливостта е възприет критерий за определяне на компетентен съд по обичайното местопребиваване на длъжника и даден пример за спазване на принципа в практиката като е разгледано Решение № 2065 от 27.03. 2014г. по гражданско дело 6901/2013г. на Софийски градски съд. Специално внимание е обърнато на критерия „обичайно местопребиваване на физически лица”, като е проследена хронологичната му поява и развитие, особеностите, и насоките относно определянето му, дадени от СЕС в решение по дело C 523/07²⁵.

В точка втора на Глава втора е анализирана уредбата на изричния избор на съд, установена в чл.4 на Регламента. Подчертано е различието на уредбата от тази по Брюкселската (чл.17) , Луганската конвенция (чл.17 в редакцията ѝ от 1988, и чл. 23 в редакцията ѝ от 2007г.) , както по чл.23 на Регламент „Брюксел I”, в които е вложен сходен смисъл. Разглежда се още и КМЧП, който от своя страна, изключва задълженията за издръжка от обхвата на възможностите за възлагане на делото на чужд съд чрез писмено споразумение. Анализирани са условията за действителност на избора, като са обособени в три категории: общи условия, условия за формалната действителност на споразумението и условия за материалната действителност на споразумението. Отбелязва се отпадането на общото изискване поне една от страните по делото да има местожителство или обичайно местопребиваване в държава членка, с което се **цели защита интересите на кредитора** и улесняване на доброто упражняване на правосъдие в ЕС, като за осъществяването му се урежда субсидиарна компетентност. Всяко едно условие е разгледано подробно, като е обърнато внимание на особеностите му. Във връзка с условията за формална действителност на споразумението е подчертано, че въведената писмена форма е съобразена с принадлежността на института на издръжката към семейните отношения, поради чиято специфика са премахнати форми, установени в общата редакция на клаузата за избор на съд по граждански и търговски дела. Относно условието, отнасящо се до материалната действителност на споразумението за формирането на воля и постигането на съгласие за сключването му, е отчетено, че ако е включено в договор - недействителността на договора не означава недействителност на пророгационната

²⁵ Case 523/07, *Korkein hallinto – oikeus- FinlandB*, Judgment of the Court of 02 April 2009.

Делото е достъпно на български език на интернет адрес:

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62007CJ0523:BG:HTML> (последно посетен на 15.11.2015г.)

клауза. Твърдението се аргументира чрез Решение на СЕС²⁶. Подробно се изследва въпроса за правото, по което следва да се преценява материалната действителност на споразумението и са разгледани становища в доктрината. Посочена е уредбата установена в новия Регламент „Брюксел Ia”, и Съображение 20 от него, в което се указва че „...когато възниква въпрос за това, дали споразумението относно избора на съд в полза на съд или на съдилища на държава членка е недействително по отношение на материалноправната си действителност, този въпрос следва да се решава съгласно правото на държавата членка на съда или съдилищата, определени в споразумението, включително стълкновителните норми на тази държава членка.” Приема се, че по този начин се запълва съществуващата празнота във връзка с приложимото право към материалната действителност на споразумението за избор на съд. **Тази уредба се препоръчва да се възприеме и в споразумението за избор на съд по дела за издръжка.** Разглежда се и въвеждането на забраната изборът на съд да е с предмет спор относно задължение за издръжка на дете - ненавършило осемнадесет години. Тази забрана се обосновава с изключване на възможността родителите или настойниците на децата да сключат споразумение относно компетентността, което да е в тяхна полза и по този начин да се ущети уязвимата страна, в случая – детето. Прави се аналогия с чл.8, пар.3 от Хагския протокол, в който персоналният обхват на избора на приложимо право от страните е ограничен - изборът не се допуска за „задължения за издръжка спрямо лице ненавършило 18 г. или спрямо възрастно лице, което поради нарушени или недостатъчни лични способности, не е в състояние да защитава собствения си интерес.” **С оглед постигане на съгласуваност в уредбата на Протокола и Регламента, както и спазване в по-голяма степен на принципа на закрила на нуждаещия се от издръжка, в дисертацията се прави предложение възрастните уязвими лица да бъдат включени в персоналния обхват на чл.4, пар. 3 на Регламента, при бъдеща ревизия на текстовете му.** След анализ на условията се изследват и критериите за определяне на компетентност основана на избор на съд от страните, като са отбелязани изискванията за прилагането им. Отчетено е, че критериите отново са относими и към двете страни, като по този начин се откроява взаимодействието между принципа на закрила на по-слабата страна и принципа на справедливостта. Във връзка с действието на споразумението за избор на съд се

²⁶ Case 25-76, *Galeries Segoura SPRL v Société Rahim Bonakdarian*, Judgment of the Court of 14 December 1976. - European Court reports, 1976, p. 01851.

разглежда неговото: пророгационно действие, дерогационно действие, действие спрямо избрания съд, облигаторно действие, и действие спрямо трети страни. Относно дерогационното действие се разглежда въпроса за отразяващия ефект, и това как следва да процедира съд на държава членка сезиран чрез пророгационно споразумение, ако компетентен се окаже съд на държава-нечленка на ЕС. Възможни са две становища – сезираният съд да приеме, че не е компетентен да разгледа делото или да се учреди компетентност в негова полза въз основа на член 6 или 7 от Регламента. В дисертацията се поддържа второто становище, което подкрепя текстовете на Регламента. Друг въпрос, на който се обръща внимание е действието на споразумението спрямо трети страни, като с оглед строго личния характер на задълженията за издръжка и **закрила на нуждаещия се**, се аргументира виждането, че споразумението поражда действие само между страните.

В точка трета на Глава Втора се изследват условията за учредяване на компетентност, основана на мълчалив избор на съд, уредена в чл.5 от Регламента. Специално внимание е обърнато на „явяването” на ответника и на въпроса кога е налице оспорване на компетентността. В тази връзка са разгледани становища на български и чуждестранни учени. В дисертацията се аргументира, че от обхвата на понятието трябва да бъдат изключени единствено действията, чрез които се оспорва международната компетентност на сезирания съд и по аргумент за противното – всички други действия на ответника представляват „явяване” - действията по съществуването на спора, както и всички действия, целящи защита на ответника. Отчетено е че в чл.5 не е включено ограничението, възприето в уредбата на изричния избор на съд – неприложението му спрямо лице под осемнадесет години. **Въпреки липсата на уредба, в дисертацията се обосновава, че чл.5 следва да не се прилага по отношение на такива лица.**

Следващата четвърта точка изследва субсидиарната компетентност (чл.6 от Регламент № 4) – условията за учредяването ѝ, критерият за определянето ѝ, както и редакциите през които преминава уредбата до достигане на окончателния ѝ вариант. Обръща се внимание, че за определяне на субсидиарната компетентност се въвежда критерий относим и към двете страни (общото гражданство на страните), **като по този начин отново се спазва принципа на справедливостта.**

По сходен начин, в точка пета, е анализирана и компетентността на съд на държава членка, учредена „по необходимост” (чл.7 от Регламента) – представени са условията за учредяването ѝ, изтъкнато е, че текста представлява новост и е включен

единствено в окончателния вариант на Регламента. Прави се аналогия на уредбата с утвърдено в английската практика разрешение, в подкрепа на което е посочено като пример дело *Carvalho v Hill*²⁷ на английския съд.

3.2. Параграф втори – Отношения, произтичащи от производството по искове за издръжка с международен елемент

В параграф втори на Глава втора на труда се изследват отношения, произтичащи от производството по искове за издръжка с международен елемент.

В първа точка е анализирана разпоредбата на чл.8 от Регламента, която установява ограничение за длъжника по задължение за издръжка да образува производство, с което иска изменение на съществуващо решение за издръжка или постановяване на ново решение. Изследвани са условията за приложение на чл.8, както и основанията, при наличие на които нормата няма да се приложи. Изтъкнато е, че разпоредбата е новост, въведена в последното Предложение за Регламент от 2008г. по предложение на европейския законодател, като се възприема и в текста на Хагската конвенция от 2007г. Наблегнато е на факта, че **в нейната основа стои идеята за закрила интересите на по-слабата страна, кредитора по дело за издръжка, като тя се осъществява чрез ограничението на възможността за *forum shopping* от длъжника, след като кредиторът веднъж се е сдобил с решение по дело за издръжка с международен елемент.** Анализирани са примери за приложението на разпоредбата - Определение № 128 от 28.03.2012г. по гражданско дело № 1060/2010г. на Районния съд в град Добрич; Определение № 156 от 09.04.2014г. по гражданско дело № 204/2014г. на Окръжния съд в град Велико Търново, и Определение № 11 от 09.01.2014г. по гражданско дело № 815/2013г. на Районния съд в град Свищов. Отчетено е, че всички посочени решения по са пример за правилното прилагане текстовете на Регламента от българския съд, и по този начин - **спазване принципа на закрила на по-слабата страна.**

В точка втора се разглежда момента на сезиране на съда (чл.9 от Регламент № 4), като се установява, че той съвпада с определения в Регламент „Брюксел I”, където се въвеждат алтернативно два момента, в които съдът следва да се смята сезиран. Особеното на тази уредба е факта, че приложението на един от двата параграфа се съобразява с националната уредба на държавата членка, чийто съд е, или ще бъде

²⁷ *Carvalho v Hill, Blyth (Angola) Ltd* (1979)3 All ER 280.

сезиран. Съобразяването, по въпроса за сезирането, с националните правила на всяка държава членка, е утвърдено и в решението на СЕС - *Siegfried Zelger v. Sebastiano Salintri*²⁸. Отправена е критика, че моментът на сезирането всъщност продължава да се основава на процесуалните правила на всяка държава членка, като се очертава и практическия проблем за съдилищата когато трябва да определят дали чужд съд е сезиран според националното право на друга държава членка. Изтъкнати са причини, според които така действащата уредба би могла да е привлекателна за ищеца. **В дисертацията се споделя мнението, изказано от Ц. Крумов във връзка с аналогичната уредба по Регламент „Брюксел I”, за необходимост от ревизиране и уеднаквяване на уредбата²⁹. Предлага се възприемане на единна уредба, установяваща момента, в който съдът да се смята сезиран, както и въвеждане на задължението съдът или органът, отговорен за връчването, да отбележи съответно датата на подаване на документа, с който се образува производството или на равностойния документ или датата на получаване на документите за връчване. Датата се смята от значение във връзка с бъдещи спорове при висящ процес в друга държава членка и тази уредба се съдържа в най-актуалния източник на европейското международно частно право - Регламент (ЕС) № 1215/2012.**

Точка трета разглежда, **първо**, въпроса за проверката на компетентността. Анализирани са условията, при наличието на които съдът следва да се обяви за некомпетентен да гледа делото, по което е сезиран. Уредбата по чл.10 на Регламент № 4 е съпоставена и разграничена от тази на Брюкселската и Луганската (в двете й редакции) конвенции, Регламент „Брюксел I” и „Брюксел Ia”, и КМЧП. Дадени са примери по приложението на чл.10 - Определение № 1434 от 27.06.2013г. по гражданско дело № 1563/2013г. на Районния съд в град Казанлък и Определение от 08.10.2013г. по гражданско дело № 9195/2013г. на Софийски районен съд. Специално внимание е отделено на Решение №323 от 21.5.2012г. по гражданско дело № 4259/2011г. на Районния съд в град Ямбол, по което съдът не е проверил основанията за учредяване на компетентност в негова полза и дори се е произнасял по съществуващото на спора.

В точка трета, на **второ** място, е анализирана уредбата на проверката на

²⁸ Case 129/83, *Siegfried Zelger v Sebastiano Salintri*, Case 129/83, Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 7 June 1984, *European Court reports*, 1984, p. 02397.

²⁹ Крумов., Цв., В: Натов, Н., Мусева, Б., Андреева, Я., и др., Регламентът „Брюксел I”, Коментар, Сиела, 2012г., с.373 и сл.

допустимостта на иска, по чл.11 от Регламента. **Изтъкнато е, че целта на тази уредба е да се защити ответника по делото още в най-ранна фаза на процеса, като така по още един начин утвърждава принципа на справедливостта в общностната уредба.** Разгледани са двата начина, чрез които се постига защитата, и условията за приложението на всеки от тях. Във връзка с единия от начините (въвеждането на минимални стандарти за получаване на документа за образуване на производството или равностоен документ от ответника), са разгледани правните източници на Република България, които уреждат призоваването чрез документи, идващи от чужбина или с изходящи документи в чужбина. Специално внимание е обърнато на уредбата на чл.19 от Регламент (ЕО) № 1393/2007³⁰ на Европейския парламент и на Съвета от 13 ноември 2007 година относно връчване в държавите членки на съдебни и извънсъдебни документи по граждански или търговски дела³¹ и на тази на чл.15 от Конвенцията за връчване в чужбина на съдебни и извънсъдебни документи по граждански или търговски дела от 15 ноември 1965г. Двете уредби са съпоставени, като е открито идентичността им. Проверката на допустимостта е проследена в предходни актове, източници на европейското МЧП, и в Предложението за Регламент, като се заключава, че уредбата е резултат едновременно на дългогодишен опит, но и на възприемане новостите в материята.

Точка четвърта от Глава втора изследва **първо** уредбата на висящия процес (чл.12 от Регламент № 4). Отчетено е възприемането на текстовете от Брюкселската, Луганската (в двете ѝ редакции) конвенции и Регламент „Брюксел I“. Разгледано е понятието за „висящ процес“ и необходимостта от пет положителни условия за приложение на нормата, които са подробно анализирани. Представени са актове от английската и българската съдебна практика³². Поставени са проблемите за необосновано голямата продължителност на производството пред първия сезиран съд, и приемането от втория сезиран съд, че притежава изключителна компетентност да разгледа делото, на основание сключено пророгационно споразумение от страните. **Предвид факта, че уредбата на *lis pendens* в Общностните актове не е ревизирана с години, както и с оглед на натрупаната практика по тази проблематика, се предлагат следните промени: въвеждането на гаранции за съд на държава членка, на който е**

³⁰ ОВ L 324 от 10.12.2007, с.79 – 120.

³¹ ОВ L 160 от 30.06.2000, с. 37 – 52.

³² J v P, (2007), EWHC 704 (Fam); Определение от 08.02.2011г. по гражданско дело № 1608/ 2009г. на Районния съд в град Горна Оряховица.

предоставена изключителна компетентност чрез споразумение (включително и арбитражно), да разгледа спора, дори ако е сезиран по-късно, както и във връзка с обмена на информация между сезираните органи на държавите членки - да се установи разпоредба, задължаваща по-късно сезирания орган да уведоми първия сезиран съд за точната дата, на която е бил сезиран.

В посочената точка четвърта, на **второ място** е анализирана уредбата на свързаните искове по дела за международна издръжка (чл.13 от Регламента). Отново е установено, че уредбата е възприета без изменения от тази на Брюкселската, Луганската (в двете ѝ редакции) конвенции и Регламент „Брюксел I“. Разгледани са исковете, попадащи в обхвата на нормата, изискванията за приложението ѝ, както и автономната квалификация на понятието за „свързани искове“. Подробно са представени възможностите на съда, ако установи, че е сезиран със свързани искове – да спре или продължи делото. Изследвана е и възможността му да се откаже от компетентност, необходимите за това специални условия, както и изходите от създалото се положение за заинтересованата страна. **Направен е извод за необходимост от преразглеждане и обновяване на уредбата по чл.13, пар.2 в няколко насоки: необходимост от източник, в който се съдържа информация за вътрешното процесуално право и начина на уредба на съединяването на свързаните искове на различните държави членки; включване на задължение за отказалия се от компетентност втори сезиран съд да възобнови производството в случай, че първият сезиран съд прецени, че не е компетентен, или че двата иска не могат да се съединят; изрично уреждане на възможните начини за действие след отказа от компетентност на по-късно сезирания съд.**

Точка пета разглежда налагането на охранителни мерки от съдилищата на държави членки (чл.14 от Регламент № 4). Чрез тези мерки се осигурява имущество, върху което след влизане в сила на решението по основното дело и искане за признаване и изпълнение, може евентуално да се насочи изпълнението, **като така се цели да се защитят интересите на кредитора.** Уредбата им по Регламент № 4 е сравнена с тази в Брюкселската, Луганската (в двете ѝ редакции) конвенции и Регламент „Брюксел I“, като е направен извод за идентична формулировка. Последователно е разгледано автономното понятие на СЕС за „временни и охранителни мерки“, основните белези на понятието, както и условията

за приложение на разпоредбата, която ги урежда. Изследван е въпроса - в случай че мярката е постановена от съд, който не е компетентен по съществото на спора, то компетентен ли е той да измени или отмени охранителната мярка или такава компетентност притежава само наложилият я съд? Поради липсата на изрична уредба в Регламента, и след проучвания на мнения в доктрината по МЧП, се утвърждава разбирането за приложение на вътрешното право на компетентния по делото съд³³. Изказва се мнение, че неговото приложение би могло да доведе до отрицателно стълкновение на компетентности, и с оглед избягване на това положение се подкрепя съобразяването в Регламент № 4 на направено предложение в Зелената книга за ревизиране на Регламент „Брюксел I”, състоящо се в предоставяне на възможността съдът, разглеждащ исковото дело, да отмени или измени обезпечителната мярка, постановена от съд на друга държава членка по разпоредбата на Регламента³⁴.

4. Глава III – Приложимо право към задълженията за издръжка

Глава трета съдържа уводни бележки, в които се откроява важноста на определянето на приложимото право. Обръща се внимание на прилагането към задълженията за издръжка по Регламента, относно приложимото право, на уредбата установена в Хагския протокол, като се посочват държавите членки необвързани от него. Изтъкват се особеностите на стълкновителната уредба на задълженията за издръжка, която Протокола установява и се конкретизират въпросите, които ще се разгледат, като се уточнява че и в уредбата на приложимото право ще се открият способите за закрила на търсеция издръжка, както и тези чрез които се урежда принципа на справедливостта. В изложението е съобразен анализът на уредбата на приложимото право с направения от проф. Vonopі в Обяснителния доклад към Протокола и с изследванията в българската литература по МЧП, като е взето отношение към тях.

4.1. Параграф първи – Обективно приложимо право

На първо място се анализира определянето на обективно приложимо право. Разглежда се общата разпоредба на чл.3 от Протокола и условията за нейното

³³ Вж: Schlosser, P., Op.cit., p.196.

³⁴ Вж: COM (2009) 175 окончателен, p.9.

прилагане. Обръща се внимание на основанията за възприемане на критерия обичайно местопребиваване на кредитора, като най-вече се изтъква, че той представлява **въплъщение на принципа *favor creditoris*, който е възприет в уредбата**. Като пример, в който българският съд определя приложимото право въз основа на критерия обичайно местопребиваване на кредитора, като по този начин постига единство на компетентен съд и приложимо право, и спазва принципа на закрила на нуждаещия, се сочи дело № 7045/2009г. на Районния съд в град Варна. Критично се разглежда гражданско дело № 4259/2011г. на Районния съд в град Ямбол, по което е допуснато нарушение на съдопроизводствените правила. Обръща се внимание на подвижното стълкновение на закони, което се допуска с цел отразяване действителното обичайно местопребиваване на кредитора. Разглежда се въпроса за крайния момент, до който промяната трябва да бъде извършена, за да се вземе предвид в започналия процес. Посочват се различни доктринални становища, като се възприема за меродавен момента на решаване на спора. Представят са две последици от промяна на фактора на привързване. Проследявайки уредбата в предходни международни актове и кодификации по МЧП на различни държави се заключава, **че уредбата по чл.3 е утвърдена през годините и отговаря на социалната функция на издръжката – закрила на кредитора, поради което е възприета и в Протокола**.

На второ място са разгледани специалните разпоредби на чл.4, пар.2 - 4, определящи приложимото право към задължения за издръжка по критерии, различни от обичайното местопребиваване на кредитора, като хипотезите са със строго ограничен персонален обхват. Лицата включени в персоналния обхват са разгледани обстойно, както и критериите за определяне на приложимото право. За всеки критерий са посочени необходимите условия за приложението му, като е проследено и неговото утвърждаване в предходни източници на МЧП. Специално внимание се обръща на уредбата на чл.4, пар.3 от Протокола, която позволява когато обичайното местопребиваване на кредитора, по различни причини, не е преценено за подходящ критерий (закрилящ интересите на кредитора в максимална степен и съответстващ на принципа *favor creditoris*) за определяне на приложимото право към задължения за издръжка, то да да бъде отклонено в полза на правото на съда – *lex fori*, което в случая е и *lex habitationis debitoris*. Подчертава се, че **идеята заложена в уредбата е взаимодействие на принципа *favor creditoris* с принципа на справедливостта**. В Решение № 2065 от 27.03.2014г. по гражданско дело № 6901/2013г.на Софийски

градски съд и Решение № 778 от 28.05.2015г. по гражданско дело № 912/2015 г. на Районния съд в град Плевен **е налице спазване на принципите в практиката.**

Специално внимание е отделено на критерия общо гражданство на страните (чл.4, пар.4), **чрез който още веднъж се утвърждава взаимодействието в уредбата на приложимото право на принципа за закрила на по-слабата страна с принципа на справедливостта.** Разисква се въпроса за това как трябва да се процедира, ако кредиторът или длъжникът, или и двамата имат две или повече гражданства. Във **връзка с принципите на справедливостта и *favor creditoris***, на които се основава нормата на чл.4, пар.4, се приема, че трябва винаги, когато съществува общо гражданство на страните, то да се зачете, дори ако за една от страните това гражданство не е основно. Това възприемане се аргументира и чрез Решение на СЕС *Hadadi v.Mesko*³⁵, както и с възприемане на критерия в други източници на МЧП. Въз основа на направения анализ се разглеждат Определение №656 от 08.10.2012г. по гражданско дело № 571/2012г. на Районния съд в град Балчик, и Решение № 323 от 21.05.2012г. по гражданско дело № 4259/2011г. на Районния съд в град Ямбол.

На трето място е представена уредбата по чл.5 от Протокола, установяваща специална норма за съпрузи и бивши съпрузи. Уточнен е персоналният състав на нормата, като се приема, че е широк. Въпрос относно чл.5 на който е обърнато внимание е, включване в обхвата му и на форми на съюз, които са сходни на брака, и които са възприети само в някои държави, като например – регистрирано партньорство, еднополови бракове и др. Подробно са анализирани условията за приложение на правилото, установено в чл.5 и причините за възприемане на уредбата.

Един от способите за закрила на длъжника по задължение за издръжка е разгледаното в чл.6 от Протокола правило, установяващо възможност на длъжника да оспори иска на кредитора, **като по този начин още веднъж е утвърдено взаимодействието в уредбата на приложимото право на принципа на закрила на по-слабата страна, с този на справедливостта.** Във връзка с установеното приложно поле на нормата се препоръчва стесняването му - с оглед **спазване в по-голяма степен на принципа на закрила на по-слабата страна в правоотношението.** Разгледани са условията, обуславящи приложението на чл.6,

³⁵ Case 168/08, *Hadadi v.Mesko*, Judgment of the Court of 16 July 2009, European Court reports 2009, p. I-06871.

както и първообразът му в Хагската конвенция от 1973г. и в различни национални кодификации по МЧП.

4.2. Параграф втори – Избор на приложимо право от страните

Във връзка с избора на приложимо право се разглежда принципа на автономия на волята и прилагането му към семейните и наследствените отношения, като специално внимание се обръща на възприемането му в МЧП на ЕС. Очертават се предимствата на уредбата и причините за възприемането ѝ. Отчита се първоначалното уреждане на принципа в Предложението за Регламент относно издръжката, като се набляга, че Хагският протокол е инструмента, който на практика въвежда и утвърждава принципа в международните източници в разглежданата материя. Обръща се внимание на разликата в названията на разпоредбите и терминологията, която се налага при анализиране на института. Разграничени са използваните два способа за въвеждане на избора – специален и общ.

Специалния способ е уреден в разпоредбата на чл.7, която се разглежда с оглед обхвата и съдържанието ѝ. Представят се условията, необходими за да е валиден избора, както и правото което страните могат да изберат. Отчетен е факта, че изборът е единствено за целите на конкретното производство, с еднократно действие, и че улеснява правоприлагащия орган, и страните, които чрез спорзумението за избор на съд непряко декларират общата си осведоменост относно съдържанието на това право. Съобразено е, че тази разпоредба е един от текстовете, които макар и с известни редакционни подобрения, Протоколът възприема от Предложението на Комисията за Регламент от 2005г.

Общият способ по чл.8 се разглежда във връзка със следните особености: обхват на разпоредбата, който изключва приложението ѝ към определени категории лица; ограничение на възможния избор на приложимо право до няколко закона (които са анализирани подробно - предпоставките за прилагането им и уредбата в други източници на МЧП и в подготвителните документи по Протокола); уреждане на формата на избора; въвеждане на изрична уредба за отказа от право на издръжка; установяване на защитна клауза срещу приложението на чл.8. Във всеки от изследваните проблеми е доказано, че възприетата уредба е с оглед **закрила на нуждаещия се от издръжка. Взаимодействието му с принципа на справедливостта е подчертано в: установяването на критериите за избор – обичайно местопребиваване и гражданство както на кредитора, така и на длъжника; както**

и във включването в персоналния обхват на защитна клауза срещу явно несправедливи и неразумни последствия (чл.8, пар.5) за всяка от страните (кредитор и длъжник).

4.3. Параграф трети – Приложимо право към публична институция

В този параграф се разглежда хипотезата, уредена в чл.10 от Протокола - когато длъжникът не изплаща присъдената издръжка, а вместо от него кредиторът получава средства (помощи) от публична институция. **Целта на уредбата на суброгацията, която се откроява, е постигане на по-голяма закрила на кредитора и неговите интереси.** Изяснява се автономната квалификация на понятието „публична институция” и двете категории, които се включват в него. Изследва се персоналния обхват на нормата, предпоставките за прилагането ѝ и критерия, по който се определя приложимото право, ако предпоставките са налице. Основанията за прилагане се откриват в установената във вътрешното законодателство на редица държави, възможност за изплащане на издръжка от държавата (публичната институция) за сметка на длъжника. Уредбата е изследвана и в други актове на Хагската Конференция.

4.4. Параграф четвърти – Обхват на приложимото право

Във връзка с обхвата на приложимото право се разглежда чл.11 от Протокола, в който са изброени въпросите включени в него. Подчертава се неизчерпателното изброяване, което е основание да се приеме, че в обхвата на приложимото право могат да се включат и други въпроси, които не са споменати. Всеки въпрос се разглежда самостоятелно, като са посочени особеностите му. Заклучава се, че обхвата на приложимото право по Протокола, установен в чл.11 е по-широк от установения в чл.10 на Хагската конвенция от 1973г. Изтъкват се новостите в сравнение с гореспоменатата уредба на въпросите включени в обхвата, като се посочва предложение на доктрината за включване в него и на други въпроси, като например: забрана за прехвърляне; възможността за изменение и прекратяване на издръжката при промяна на обстоятелствата; основанията за изгубване правото на издръжка поради провинения на кредитора спрямо длъжника. Посоченото предложението се приема за удачно, тъй като е под условие – само в случай, че приложимото към издръжката право урежда тези проблематики.

4.5. Параграф пети – Общи въпроси относно определянето и действието на приложимото право

В параграф пети са изследвани въпроси от значение за определянето и действието на приложимото право и свързаните с него разпоредби на Протокола, като: препращането, клаузата за обществен ред, принцип за определяне размера на издръжката, интертериториалните и интертемпотралните стълкновения, и тълкуването на уеднаквената уредба.

Първо се анализира нормата на чл.12, уреждаща изключването на препращането. Посочват се предпоставките за прилагане на нормата. Изключването се обосновава чрез целта на Протокола – да се гарантира по-голяма правна сигурност и предсказуемост за кредитори и длъжници по вземания, основани на задължения за издръжка. Обосновава се отрицателното отношение на Хагската конференция относно допускането на препращането в материята на издръжката. Като основен мотив за това се изтъква възможността чрез препращането да се **накърнят интересите на нуждаещия се, които са в основата на функцията на издръжката**. Дават се за примери и редица национални законодателства, по които прилагането на този институт към задължения за издръжка е безусловно изключено. Отражено е приложението на нормата на чл.12 от Протокола в Решение № 2065 от 27.03.2014г. по гражданско дело № 6901/2013 на Софийски градски съд.

Вторият анализиран въпрос, е свързан с установената в чл.13 от Протокола възможност - да бъде отказано прилагането на определеното съгласно разпоредбите му право, при установяване на неговата „явна несъвместимост с обществения ред на сезирания съд.“ Изследвани са условията, за да се приложи разпоредбата. Съдържанието на понятието се разглежда в национален, наднационален и европейски аспект. Посочват се двете функции на обществения ред – позитивна и негативна. Дава се пример за осъществяване на позитивната функция на обществения ред - решение по дело на Френският касационен съд от 1992г., както Решение № 1263 от 18.06.2014г. по гражданско дело №1041/2014г. на Софийски апелативен съд, по което жалбоподателят цели осъществяване на негативната функция на обществения ред, но съда правилно преценява неоснователността на жалбата. Изследва се липсата на уредба в Протокола по въпроса - кое право следва да се приложи, ако определеното съгласно неговите разпоредби бъде отказано, на основание противоречие с обществения ред на сезирания съд. Анализира се и несполучливия опит да се въведе

изключване приложението на клаузата за обществен ред между държави членки на ЕС на основание „*доверието между държавите-членки и вярата, че уредбата на издръжката във всички държави-членки е справедлива*”.

Третият изследван въпрос е свързан с въведения в чл.14 от Протокола принцип - за определяне размера на издръжката съобразно нуждите на кредитора и финансовите възможности на длъжника. Набляга се на факта, че **нормата е пример за взаимодействие на принципа за закрила на по-слабата страна с принципа на социалната справедливост**. Представя се уредбата, в която се открояват двете функции на разпоредбата – ограничителна и регулативна. Отчетено е приложението на нормата при определяне размера на издръжката, както и по всички останали въпроси във връзка с института на определеното право въз основа на чл.3-8 от Протокола. Представена е законодателната дейност, свързана с разпоредбата. Посочено е Решение № 2065 от 27.03.2014г. по гражданско дело № 6901/2013г.на Софийски градски съд като пример за прилагане принципа за определяне размера на издръжката, в който съдът е **целял едновременно закрила на по-слабата страна в правоотношението – търсещия издръжка, но и ненакърняване интересите на длъжщият издръжка**.

Следващият параграф разглежда уредбата на чл.16 и чл.17, свързана с правото приложимо към държави с повече от една правни системи, действащи в различните им териториални единици или спрямо различни категории лица. Във връзка с интертериториалните стълкновения се изследва: позоваването на правото на дадена държава, принадлежността на сезирания компетентен орган, и използваните в Протокола критерии на привързване – обичайно местопребиваване и гражданство. След анализ на нормите уреждащи интерперсоналните стълкновения се установява, че възприетата уредба е традиционна. Посочено е приложимото право и как е уредена тази хипотеза в други Хагски конвенции в материята.

Последният параграф анализира правилото установено в чл.20 за тълкуване текстовете на Протокола, като се отчита, че въз основа на него може да бъде поискано от СЕС да тълкува норми на Протокола.

5. Заключение

Заключението представя в обобщен вид изводите от направеното изследване. В резултат на направения анализ на разпоредбите, са направени и предложения за промени по някои от тях. В заключението се посочва, че в уредбата на издръжката по

българското семейно и международно частно право през годините е съобразена спецификата и функцията на института, в резултат на което в нея е утвърден **принципа на закрила на по-слабата страна, нуждаещия се от издръжка**. До същия извод се достига и относно източниците на европейското международно частно право. Това с особено основание се отнася за уеднаквената уредба на издръжката по Регламент № 4 и Хагския протокол. Открито е, че в тях този принцип е съчетан и взаимодейства с **принципа на справедливостта**, посредством който и длъжният издръжка получава закрила. В уредбата по Регламента и Протокола, относно компетентността и приложимото право към задължения за издръжка, се открояват широк кръг способности – утвърдени и нови, за установяване на принципа на закрила на по-слабата страна и неговото взаимодействие с принципа на справедливостта. Въз основа на изследваните съдебни актове в материята, се прави извод за спазване в практиката на принципите на уредбата, и се заключава, че тезата на труда е доказана.

III. Публикации на автора по темата на дисертацията

1. Обща компетентност по дела за издръжка по Регламент (ЕО) № 4/2009 на Европейския съюз - сп. Съвременно право, бр. 2, 2014г., с.55 -73.

2. Преглед на практиката на българските съдилища в материята на издръжката с международен елемент - сп. Съвременно право, бр. 4, 2014г., с.47 -59.

3. Регламент (ЕО) № 4/2009 - източник на международното частно семейно право на Европейския съюз. Обща характеристика. Докторантски сборник 2014, том I, София 2014г. Докторантски изследвания в социалните и хуманитарните науки.

4. Уредбата на издръжката дължима на деца по българското вътрешно и международно частно право - Regulation of Child Support under the Bulgarian Domestic and Private International Law – публикувана на страницата на Конференцията „Международно обновяване на уредбата на издръжка в ЕС и по целия свят”(„International Recovery of Maintenance in the EU and Worldwide”) -

<http://www.heidelberg-conference2013.de/Presentations.html>